

Informační vzdělávání na prvním stupni základních škol

Autor: Iveta Štanclová

Číslo: roč. 4, č. 2/2018

Rubrika: Inspirujeme se

Klíčová slova:

děti, vzdělávání, gramotnost, programy, dětská oddělení knihoven, kritické myšlení, metody, informační vzdělávání, Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně

V příspěvku se zaměřím na zkušenosti získané prací v knihovně pro děti, jež souvisejí se světem informací a informační gramotnosti. V článku přiblížím také typy z praxe, kdy předložím návrh na práci s informacemi upravenou pro cílové skupiny.

Úvod

Od té doby, co pracuji v knihovně, se ve světě informací mnohé změnilo. Rostoucí potřeba informací, nárůst jejich objemu, rychlost, jakou se nové informace objevují, i rychlost jejich předávání. Informace rychle zastarávají a také se zaznamenávají na stále modernější nosiče. Doba se zrychluje a klade na všechny stále nové požadavky, stává se méně přehlednou. Dovednost informace využívat, zpracovávat, hodnotit je důležitější než kdykoliv předtím. Zastaraly i důkladně připravené lekce informační výchovy, kdy jsme dětem předávali důležité a potřebné vědomosti, ne tak dovednosti. Dlouho už nepořádáme lekce zaměřené pouze na samotné informační vzdělávání. Prvky práce s informacemi zařazujeme do všech pořadů s nejrůznější tematikou v naší nabídce pro školy. Pokouším se dětem ukazovat souvislosti různých témat na pozadí práce s informacemi.

Stala jsem se členkou sekce [IVU SDRUK](#). Činnost v ní mi dala mnoho podnětného pro mou práci. Bylo to pro mě období čerpání, objevování i studium nového, nalézání nových možností a především práce s mnoha informacemi. Jejich hodnocení, zvažování přínosu pro mou činnost, selektování a výběr, co použít, co ne... A totéž bych chtěla předávat a nabízet dětem. Budou to v životě potřebovat, a proto je třeba začít včas, aby si dovednosti osvojovaly postupně, nenásilně, hravou formou. Možnost opakovat a vracet se k již objevenému dětem poznatky upevní, budou získávat zkušenost. Informačně gramotné dítě uspěje v dalším vzdělávání. Metody práce se proměnily, dětem se snažíme předat nejen informace, ale i to podstatné s nimi spojené, snažíme se naučit je s nimi zacházet, hodnotit je, využívat pro svou potřebu. Chceme, aby si osvojily dovednosti. Kdyby námi předané znalosti vypustily z hlavy, věřím, že s nově nabytými zkušenostmi by si dokázaly potřebné vědomosti znovu vyhledat.

Cílové skupiny

Malí čtenáři 2. - 3. třída

S informačním vzděláváním se snažím začínat již u nejmenších čtenářů. Nejen proto, že už i ti nejmladší potřebují získávat informace přiměřeně svému věku, ale také proto, aby se s nimi naučili postupně pracovat, nalézt je, obeznámili se s jejich podobou, využitím, hodnocením, ověřováním, možnostmi získávání. Prvotní je pro mě **práce s obrazovou a textovou informací**. Později se pokouším aplikovat počátky orientace v informačních zdrojích, možnostech získávání informací hravou, interaktivní formou i do lekcí pro nejmenší školní děti. Počáteční orientaci, nastínění

možností, co nabízí např. knihovny, lze nabídnout i nejmladším školáčkům. Seznámíme je s nosiči informací – obrázky, text, audio, video, ale i elektronická podoba – vždyť se všim se už zcela jistě setkali. My jim zprostředkujeme možnost uvědomit si, že nic z toho není zcela neznámé ani cizí (např. srovnávání stejného příběhu v knize – text, komiks, v audioknize nebo filmové podobě – srovnávání výstupů – děti samy zhodnotí, jak moc se liší, v čem se liší, nebudou používat odborné výrazy, ale po svém vysvětlí, že obsah je stejný, odlišná je forma). Samy budou objevovat a zároveň si vše osahají a uloží do svých hlaviček, vytvoříme základy pro budoucí práci s informacemi.

Nejmenší děti jsou zvědavé, zajímají je nové věci a jsou mnohem ochotnější naslouchat a spolupracovat, než jejich starší spolužáci. Nabízí se nám možnost probouzet zájem u dětí, jítřit jejich představitost a zvědavost. Vhodnými aktivitami podpoříme jejich vnitřní motivaci. Naučíme je porozumět získané informaci (např. rozlišit dobro a zlo v pohádkách), srovnávat, odhalit nepravdu, hledat to podstatné a důležité ve sdělovaném textu, vyprávění, obrázku (např. popletené pohádky). Budou se učit formulovat a klást otázky, ale také podávat odpovědi, rozpoznat problém a vyřešit ho (porozumění textu, obrazové informaci, sdílení problémů a starostí např. literárních hrdinů). Budou vybírat, co je zaujalo, co mají potřebu vysvětlit, prodiskutovat, ať už je to příběh nebo obrázek. Naučí se rozlišovat literární fikci od skutečnosti (to se jim v dalším životě bude mnohokrát hodit).

Děti si osahají a osvojí možnosti řešení problémů, hledání souvislostí, naučí se reprodukovat informaci (převyprávění příběhu, problému vlastními slovy, výtvarné znázornění), naučí se ověřovat, pomůžeme jim pochopit předložený text, příběh, informaci. Vžívání se do čteného textu a postav pomocí dramatizace jim také pomáhá upevňovat nabyté poznatky, naučí se rozlišit situaci ve hře od té skutečné, porovnávat sebe a další děti, prezentovat se před ostatními dětmi. Cílem je dosáhnout používání získané informace v praxi, zamyšlení se nad tím, jak a podle čeho hledáme konkrétní vědomost, knihu, dokument – využití toho, co děti o tématu ví... Chci naučit děti orientovat se např. v knihovně, i ti nejmladší si umí osvojit tuto dovednost a sami vyhledávat to, co je baví a zajímá. Knihovník se stává rádcem a pomocníkem, vzrušení a napětí z objevování nového předává dětem, může vstupovat při četbě do rolí, moderovat diskusi dětí nad zážitkem z četby, motivovat je ke čtení a dalším objevům ve světě informací. Knihovna je přímo předurčena k tomu, aby si zde její uživatele tyto dovednosti osvojovali.

Větší malí čtenáři 4. - 5. třída

Děti prvního stupně se začínají orientovat v pojmech, ve využívání různorodých zdrojů informací, srovnání výstupů a získávají postupný návyk na ověřování informací. Snažím se jim tyto dovednosti vštěpovat opět hravou interaktivní formou. Učím je – důvěřuj, ale prověřuj ve vztahu ke všemu, co se jim podaří vyhledat při lekcích u nás v knihovně a co vyřešit ho. Čteme s porozuměním, s otázkami, ve dvojicích. Používáme klíčová slova, zpřeházené věty. Pracujeme s příběhy – převyprávění vlastními slovy, hodnocení a zážitek z četby, sdílení s ostatními, porovnávání, kdo si ze čtení co odnáší, liší se můj pocit a názor od ostatních? Obhájím si svůj názor, přijmu skutečnost, že jsem neměl pravdu nebo jsem se spletl? Knihovna může podporovat aktivní vztah ke čtení. Čtenářská gramotnost dětí úzce souvisí s informačním vzděláváním, rozvojem jednotlivce. Snažím se děti motivovat k četbě a získávání vědomostí, předávám jim zkušenost, chci jim vštěpovat potřebné dovednosti. V tomto duchu se snažím koncipovat programy. Chci děti seznámit se všemi možnostmi a variantami, které je čekají na cestě do světa informací.

Do každého pořadu se nedá vložit cokoli anebo všechno najednou. Zvažuji, zda bude vhodnější např. práce s knihou a jejími součástmi nebo použiji zdroje elektronické. Někdy kombinuji. Jednou používáme knihy, rejstříky, slovníky, encyklopedie – **pracujeme s textem, čteme, doplňujeme, vyvozujeme závěry, diskutujeme**. Podruhé objevujeme vyhledávače, webové stránky a internetové encyklopedie, srovnáváme, hledáme rozdíly. Jsou kvalitnějším pramenem oficiální stránky nebo ~~stránky fanclubu spisovatele, herce, zpěváka? Je důležité, zda má informační pramen autora, nebo se~~

mám spokojit s informací „jedna babka povídala“? Jindy zase objevujeme svět na mapách, srovnáváme staré s novými, hledáme místa, propojujeme je s tím, co se právě pokouším dětem sdělit. Příběhu, historii a postavám přiřčujeme lokace.

Není téměř možné do jediného programu zařadit práci se všemi zdroji, využít veškeré aktivity. Snažím se vhodně doplnit a obohatit probírané téma a aktivity uplatňovat v kontextu, který vyplývá s pořadu, jež jsem pro děti připravila, a koresponduje s probíranou látkou. Nejprve vždy děti naladím vhodnou aktivitou a obeznámíme se s tím, co nás čeká. Potom se jim snažím předávat vědomosti také právě pomocí dovedností, k nimž je vedu. Na závěr nesmí chybět zpětná vazba, abych si ověřila, co se mi podařilo dětem předat. A musím říct, že děti mě pravidelně odmění, protože ví a navíc umí.

Metodika programů

Praxe 1:

• Program o spisovatelích

Pokud připravuji program o konkrétním spisovateli, snažím se zařadit aktivity směřující k vyhledávání v různých typech dokumentů. Na úvod zjišťuji zájem dětí a také, jaké mají o připraveném tématu povědomí. V některých případech vyplňují obrázkový pracovní list, jindy diskutujeme nebo děti formou brainstormingu dávají své vědomosti k dobru. Někdy hodnotíme, co už víme. Mapuji zájem dětí o to, co by samy chtěly vědět, což je motivuje ke spolupráci. Jindy si to, co děti znají, sepíšeme a hledáme doplňující informace, až zkompletujeme, např. životopis autora.

Osvědčila se mi úvodní motivace k vyhledávání knih a práci s literárním dílem autora filmovými a audio ukázkami. Probouzí u dětí zájem, doprovázený dotazy na cokoli, co se nějakým způsobem týká tématu, žádný dotaz není špatný dotaz. Hledáme společně a za pomoci různých zdrojů odpovědi. Porovnáváme výstupy toho, co jsme našli v knihách - encyklopediích, slovnících apod., na internetu - učíme se rozlišit vyhledávače, free encyklopedie, oficiální webové stránky, stránky fanclubů, informace z různých sociálních sítí - řešíme důvěryhodnost (autoři článků, zdrojování článků), posuzujeme využití.

Čtení a výklad s porozuměním - pracujeme s otázkami na pracovních listech, s nimiž jsme se v úvodu seznámili. V průběhu akce děti doplňují odpovědi, soustředí se, udržují pozornost, samy domýšlí, některé otázky nejsou úplně jasné, vycházejí ze souvislostí v textu, výkladu. Děti si procvičí porozumění, vyvozuji závěry, jsou schopné shrnutí a zpětné vazby.

Praxe 2:

• Jan Amos Komenský

V této lekci se dětem prolíná osobnost, historické souvislosti a dílo Komenského. Zájem na úvod získávám aktivitou s klíčovými slovy, na jejichž základě se děti snaží uvědomit si, co už k danému tématu ví. Vedeme diskusi, kdy každý může říct vše, co ho napadne. Používám pracovní listy a odbornou literaturu, pracujeme ve skupinkách. Děti hledají a srovnávají získané informace z různých titulů. Informace (o místě rodiště J. A. Komenského) se záměrně liší. Následuje jejich zhodnocení, rozpoutá se diskuze, kterou moderuji a společně s dětmi uvádím na pravou míru.

Touto aktivitou se snažím děti naučit informace porovnávat, ověřovat, vybrat si tu, která je relevantní a pro ně užitečná. Pracují s dokumenty, hledají odpovědi a uplatňují vlastní názor a myšlenky. Totéž je čeká v další aktivitě, kdy dostávají do ruky Orbis pictus a samy vyhodnocují, co

drží v ruce (co to je – slovník, učebnice, encyklopedie, příručka). Opět diskutují, posuzují např. k čemu slouží, zamýšlí se, tipují apod.

Praxe 3:

- **Pověsti ze Zlína**

děti se seznamují nejen s tím, jakými pověstmi je město opředeno a jaké bytosti na ně čekají v knize Starozlínské pověsti. Celý program je koncipován v rámci historických souvislostí, děti se seznamují s historickou podobou města. Pracují s historickým plánkem města (srovnávání plánu, obrazových dobových map a současnosti na internetových mapách). Procvičují a učí se orientaci na mapách. Na pracovním listu zachycují změny názvů ulic a městských částí v propojení s místními pověstmi.

Děti pracují i s knihou samotnou – čteme s porozuměním pověst. Je to o to problematičtější, že celá kniha je napsána v nářečí.

Ukazujeme si pomocný aparát knihy a především slovníček, který dětem pomůže s výrazy v nářečí a pochopením celé ukázky. Děti pracují ve skupinách a závěrečná aktivita, kdy tipují, odvozují a právě pomocí slovníčku v knize hledají další slova z knihy, je velmi oblíbená.

Praxe 4:

- **Program Slované**

Mýty, historie, legendy, život Slovanů – opět propojuje literaturu s historickými souvislostmi. Celá lekce je rozdělena do čtyř bloků - mytologie, pohanské tradice, historie, život Slovanů. Děti pracují s pracovním listem, který obsahuje pasáže k jednotlivým částem programu. Pracovní list je „komiksový“ – chlapec a děvče, říkejme jim Hanuš a Běla, spolu diskutují o probrané látce. Děti jejich debatu hodnotí, diskutují, hledají nepravdy a omyly, domýšlí a dedukují. Doplnují informace. Pracují ve dvojicích nebo ve skupinkách, diskutovat může celá třída. Dostávají možnost informace ověřit v různých zdrojích.

Díky této aktivitě si děti upevní a zakotví získané vědomosti, naučí se argumentovat, klást otázky, porozumět odlišné formulaci sdělení.

Praxe 5:

- **Knih a já**

V tomto programu se děti seznamují se vznikem knihy a také s „knihou“ samotnou. Získávají řadu informací o povoláních spjatých se vznikem knihy, pomocí brainstormingu se snaží samy vymyslet, jak se rodí kniha. Vyplňují obrázkový list, kde si všechny profese v rámci procesu vydávání knih seřadí a mohou se inspirovat pro své budoucí povolání. Po celou dobu pracují s knihou, objevují její části a mají za úkol je popsat vlastními slovy. Vyhodnocují své zkušenosti s použitím obsahů, rejstříků, slovníčků i své čtenářské dovednosti.

Cílem této aktivity je zúročení vlastních zkušeností, osvojení si návyků práce s informačním zdrojem a také prezentace před ostatními spolužáky. Děti se zamýšlí, dedukují a formují vlastní názor.

Praxe 6:

- **Pohádky**

Program na konkrétní téma doplním aktivitou, v níž děti poprvé upozorňuji na různé formy

zaznamenávání informací. Krátkou pohádku (kratičký příběh) menším dětem zprostředkuji ve formě poslechu, videa a čtenářům ve formě textu. Srovnávají příběh, hledají rozdíly, zamýšlí se nad formou sdělení. Vlastními slovy popisují to, co objevily a na co přišly. Pracujeme také s obrazovou informací. Rozdám kartičky s pohádkovými postavami (nebo postavičkami z dětských příběhů). Děti pohádkové hrdiny popisují kamarádům, nesmí je pojmenovat a ostatní spolužáci na základě informací, které získali a vyhodnotili, hádají jméno postavy na obrázku. Procvičujeme slovní zásobu, schopnost formulovat věty a prezentaci před posluchači. Používám také pohádky bez konce nebo zakončené nějakou nesmyslnou událostí. Děti domýšlí příběh a trénují svoji fantazii, vyhodnocují získané informace a odhalují nepravdivá tvrzení.

Pro čtení s porozuměním používám popletené pohádky, kdy děti odhalují, kolik zamotaných příběhů se skrývá v jednom krátkém vyprávění. V některých případech použiji kratičké video a děti převypráví příběh, který viděly na pokračování. Je možné zvolit velmi jednoduchou pohádku, ale také příběh beze slov, kdy se tato aktivita stává obtížnější. Porozumění obrazové informaci procvičujeme, když přiřazujeme ilustraci k názvu pohádky nebo příběhu. Ilustrace název vystihuje a děti ji musí odhalit.

Citace

ŠTANCLOVÁ, Iveta. Informační vzdělávání na prvním stupni základních škol. *Impulsy: Inspirace, náměty a trendy dětského čtenářství* [online]. roč. 4, č. 2/2018 [cit. 2018-06-27].

Dostupný z WWW: impulsy.kjm.cz/impulsy-clanek/informacni-vzdelavani-prvni-stupen.
ISSN 2336-727X.